

УДК 37.017

А. Г. БУБЛИК

м. Миколаїв

bublick07@mail.ru

ТОЛЕРАНТНІСТЬ ЯК НЕВІД'ЄМНА СКЛАДОВА ФОРМУВАННЯ ДОБРОЗИЧЛИВИХ ВЗАЄМИН МІЖ УЧИТЕЛЬСЬКИМ ТА УЧНІВСЬКИМ КОЛЕКТИВАМИ

У статті розглянуто поняття толерантності як невід'ємної складової формування доброзичливих взаємин між учительським та учнівським колективами. В педагогіці проблемі виховання толерантних і, відповідно, доброзичливих взаємин завжди приділялась значна увага. Здатність ефективно взаємодіяти з іншими людьми - є потребою підготовки до життя в суспільстві, тому школа повинна відповідати цьому соціальному запиту, а виховання толерантного ставлення до оточуючого світу має зайняти належне місце серед обов'язкових елементів змісту загальної освіти. В результаті аналізу визначення поняття толерантності, що знайшло своє відображення в концепціях зарубіжних та вітчизняних учених, автор робить висновки щодо невідривного зв'язку понять толерантних та доброзичливих взаємин між учительським та учнівським колективами.

Ключові слова: толерантність, доброзичливі взаємини, інтолерантність, толерантні відносини.

Сучасна система освіти знаходиться на етапі модернізації, яка відбувається в нинішніх соціально-економічних умовах і спрямована на освоєння нової педагогічної парадигми, у центрі якої знаходиться ефективність взаємодії та якість взаємовідносин між учнем і вчителем. Школа повинна відповідати соціальним запитам сьогодення, тому одним із ключових елементів змісту загальної освіти повинно стати навчання таким технікам доброзичливих взаємин, як співпраця, партнерство та взаємодопомога. Це зумовлено тим, що система освіти в Україні спрямована на виховання й розвиток особистості, яка самостійно обирає свій життєвий шлях в умовах соціокультурного розмаїття, тому основною педагогічною тенденцією насаперед стає побудова таких взаємовідносин з учнями, які вони зможуть взяти за основу взаємодії з оточуючими людьми.

Огляд існуючих досліджень із цієї проблеми показав, що проблема формування доброзичливих взаємин між учительським та учнівським колективами є доволі актуальною, хоча серед представників гуманітарних наук ще досі не існує єдиного розуміння її сутності.

В історії наукової думки ця проблема була предметом дослідження таких мислителів, як Демокрит, Сократ, Арістотель, Т. Мор, Т. Кампанелла, Я. Коменський, Г. Сковорода, В. О. Сухомлинський, а також відображена у філософських працях О. Бодальова, Л. Буєвої, Е. Головахи, В. Казміренко, В. Мясичева,

Б. Паригіна, А. Петровського, С. Рубінштейна та ін. Теоретико-педагогічні проблеми в досліджуваному форматі останнім часом розглядалися багатьма такими вченими, серед яких Н. Анікеєва, О. Бодальов, Л. Буєва, Я. Коломінський, О. Леонт'єв, М. Лісіна, В. Мясичев, А. Петровський, В. Семіченко.

У сфері дослідження цієї проблеми перетинаються різноманітні аспекти психології педагогіки, соціальної, педагогічної та вікової психології. Однак ще недостатньо висвітлене питання щодо вагомості поняття толерантності в процесі формування доброзичливих взаємин між учительським та учнівським колективами.

Метою нашої статті є розкриття поняття толерантності як невід'ємної складової формування доброзичливих взаємин між учительським та учнівським колективами.

У психологічних та педагогічних словниках і енциклопедіях «доброзичливість» отожднюється з поняттям «толерантність», оскільки вони обидва пов'язані з терпимістю, готовністю надати іншій людині свободу думки і дії [7, 141].

Поняття «толерантність» має доволі широкий діапазон визначень, оскільки латинське слово *tolerantia* має багато варіантів перекладу – «терпіння, терпимість, витривалість, стійкість, поблажливість до чого-небудь, здатність переносити несприятливий вплив» [6]. У різних мовах цей термін має різні смислові відтінки, але в цілому воно пов'язане з готов-

ністю надати іншій людині свободу думки та дії. В англійській мові толерантність визначається як «готовність і здатність без протесту сприймати особистість або річ», у французькій – «повага свободи іншого, його способу мислення, поведінки, політичних і релігійних поглядів». У китайській мові бути толерантним означає «дозволяти, допускати, виявляти великодушність щодо інших». В арабській мові толерантність – це «прощення, поблажливність, м'якість, співчуття, прихильність, терпіння, прихильність до інших», у перській – «терпіння, терпимість, витривалість, готовність до примирення» [9]. В Декларації принципів толерантності (затверджена резолюцією 5.61 Генеральної конференції ЮНЕСКО від 16 листопада 1995 р.) дається детальний аналіз поняття «толорантність», яке означає «повагу, прийняття і правильне розуміння багатого розмаїття культур нашого світу, наших форм самовираження та способів проявів людської індивідуальності» [9]. Отже, толорантність розглядається не тільки в системі взаємовідносин між людьми, а й у більш складних системах стосунків людини з природою, суспільством тощо.

На рівні психологічного аналізу толорантність відображається в намірах людини досягнути взаєморозуміння, не вдаючись до насильства, а навпаки, використовуючи гуманні й комунікативні можливості. При цьому необхідно чітко розуміти як саме людина категоризує для себе поняття «Ми», «Вони», «Інші». Взаємини «Я» та «Інший» розглядаються в роботах багатьох учених (А. С. Ахизер, А. А. Бодалев, А. Б. Орлов, С. Л. Рубінштейн, В. І. Слободчиков та ін.) як основа багаторівневих стосунків між людьми, які, у свою чергу, мають різні форми й по-різному впливають на розвиток «Я». С. Л. Рубінштейн писав: «Я для іншої людини та інші для мене – є умовою нашого існування» [8, 373]. Він акцентує увагу на тому, що «Інший» для «Я» присутній завжди й усюди в соціальному світі він створює й організовує цей світ для «Я», при цьому сам є його породженням. У такому випадку толорантність, яка спостерігається в цих взаєминах, являється зовнішнім результатом прояву настанов «Я» суб'єкта до «Іншого», які сформувалися у свідомості цього суб'єкта. Із цієї точки зору стає зрозумілою позиція І. Б. Гриншпуна щодо визначення то-

лорантності яка, на його думку, «означає наявність потреби у взаємодії з іншими, розумінні іншого при завідомо позитивному емоційному ставленні до нього» [2, 38].

Г. У. Солдатова розцінює толорантність як інтегральну характеристику особистості, що містить чотири основні компоненти: психологічну стійкість, систему позитивних настанов, комплекс індивідуальних якостей, систему особистісних та групових якостей [1]. Вона звертає увагу на те, що поняття толорантності не є однозначним, оскільки беззастережна й абсолютна толорантність може з гідності перетворитися на свою протилежність. Крім того, дослідниця надає перелік критеріїв, що вказують на той факт, що толорантність є абстрактним поняттям, яке доволі важко спостерігати та виміряти науковими методами:

- рівноправність (рівний доступ до соціальних благ, управлінських, освітніх і економічних можливостей для всіх людей незалежно від їхньої статі, раси, національності, релігії, приналежності до будь-якої іншої групи);
- взаємоповага членів групи чи суспільства, доброзичливість і терпиме ставлення до різних груп (інвалідів, біженців тощо);
- рівні можливості для участі в політичному житті всіх членів суспільства;
- збереження та розвиток культурної самобутності та мов національних меншин;
- охоплення подіями суспільного характеру, святами якомога більшої кількості людей, якщо це не суперечить їхнім культурним традиціям і релігійним віруванням;
- можливість слідувати своїм традиціям для всіх культур, представлених у цьому суспільстві;
- свобода віросповідання за умови, що це не зачіпає права та можливості інших членів суспільства;
- співпраця й солідарність у вирішенні спільних проблем;
- позитивна лексика в найбільш уразливих сферах міжетнічних, міжрасових відносин, а також у відносинах між статями [7].

Аналізуючи поданий вище список критеріїв толорантності, ми можемо зробити висновок, що вона є активною моральною позицією та готовністю до взаєморозуміння з людьми в соціальному середовищі, що є пере-

думовою формування доброзичливих взаємин між учительським та учнівським колективами.

Невід'ємний складник толерантності – інтолерантність розглядають у своїх дослідженнях С. К. Бондарєва і Д. В. Колесов, які вважають, що ці поняття є взаємодоповнюючими та взаємозамінними в багатьох ситуаціях [2]. Оскільки толерантність «є домінантою відмови від агресії», то очевидно, що залежно від ситуації та особливостей конкретної людини, можна говорити й про інтолерантність, яка може мати місце в окремих випадках. «Толерантність може бути й аморальною. Наприклад, цинізм – це аморальна толерантність до зла, що виявляється в тому, що індивід не бачить між добром і злом принципової різниці та готовий виправдовувати прояви зла міркуваннями типу «таке життя». У свою чергу «принциповість - це моральне виправдання інтолерантності», – пишуть С. К. Бондарєва і Д. В. Колесов [2]. Із цієї точки зору стає зрозумілим, що хоча толерантність вважається позитивною якістю, вона не завжди виправдана, і навпаки, дуже часто певна міра інтолерантності також необхідна за умови, що вона не виказується до таких особливостей людини, які вона не може змінити (расова та національна приналежність, зовнішній вигляд тощо)

Отже, оскільки не існує таких індивідів, які б ставилися до всього толерантно, чи навпаки, інтолерантно, доцільно зробити висновки, що толерантність чи інтолерантність завжди конкретизовані. Ставлення людини до об'єктів та явищ навколишнього світу детермінує оцінка, тому прояв толерантності чи нетолерантності стає одним із засобів самоствердження.

Роз'яснення того, як толерантність чи інтолерантність проявляються в ставленні однієї людини до іншої залежно від формування її оцінки, ми можемо знайти в дослідженнях С. К. Бондарєвої і Д. В. Колесова. Автори зазначають, що в першу чергу відбувається сприйняття індивідом об'єкта, а вже після цього між ними формується зв'язок у формі знань індивіда про існування та властивості цього об'єкта. На наступному етапі відбувається безпосереднє формування оцінки. Якщо оцінка позитивна, то й ставлення до

нього буде позитивним, і тоді розвиваються позитивні спонукання у відношенні до цього об'єкта. Дослідники запевняють, що в результаті позитивної оцінки індивідом об'єкта виникає природна толерантність [2]. Виходячи із цього, ми можемо констатувати, що в контексті формування доброзичливих взаємин між учительським та учнівським колективами прояв толерантності залежить від оцінки, яка дається іншій людині, а також від відсутності негативної реакції в усіх випадках, коли ця реакція можлива.

Оскільки толерантність не має чіткої дефініції та може проявлятися в різноманітних формах і видах, що відповідає розмаїттю оточуючого середовища, ми вважаємо за необхідне звернути увагу на класифікацію толерантних особистісних позицій, яка пропонується А. Г. Асмоловим [1]:

1. Толерантність як внутрішня настанова, як прийняття і терпимість до іншого, чужого.
2. Толерантність як культурна норма.
3. Толерантність як безпристрасність, байдужість до іншого.
4. Толерантність до того, хто завдає нам шкоди.
5. Толерантність у відношенні до того, хто завдає шкоди не нам, а комусь іншому, але ми при цьому не беремо участь.

На думку А. Г. Асмолова, саме завдяки такій категоризації можна вважати, що толерантність знаходиться на межі «гідності й терпіння» [1].

Також ми вважаємо, що для цілеспрямованого аналізу поняття толерантності виникає необхідність розглянути це поняття і як певну соціальну настанову, у якій наявні когнітивний, емоційний та поведінковий компоненти [4]. Зокрема когнітивний компонент толерантності є найбільш очевидним і дослідженим складником. Якщо його розглядати в контексті доброзичливих взаємин між учительським та учнівським колективами, то стає зрозумілим, що зміст когнітивного компонента толерантного ставлення учня до вчителя містить сукупність знань учня про вчителя як суб'єкта, діяльність якого створює умови для самопізнання учня, а тому забезпечує можливість пізнання ним реального світу. Це очевидно з огляду на те, що критеріями когнітивного компонента толерантності є особливості соціальної перцепції та пізна-

вальної сфери індивіда, адекватної самооцінки, культури оцінки іншої людини, у цьому випадку – учителя.

Емоційний компонент передбачає довіру, чуйність, емоційний контакт, емоційну психологічну стійкість, емпатію, рефлексію та інтуїцію, він відображається в доброті, увазі, піклуванні, милосерді, переживанні за власні дії, а також готовності відгукнутися на контакт. Зміст емоційного компонента толерантного ставлення учня до вчителя містить відкритість і емоційну чуйність у спілкуванні з учителем, що є невід'ємним складником доброзичливих взаємин між учнем та вчителем.

Поведінковий компонент – це «видима частина толерантності, яка найчастіше піддається діагностиці та навчанню» [4, 141]. До нього входять конкретні навички, уміння й здатності, а саме скерованість активності, відповідальність, самостійність, рівноправ'я, співпраці та солідарність. До поведінкового компонента толерантних взаємин між учнем та вчителем входять особливості поведінки, які проявляються в щоденних діях, різноманітній діяльності та процесі спілкування учнів з учителями.

Компоненти толерантного ставлення в своєму розвитку пов'язані з розширенням простору соціальних інтересів, формуванням громадської спрямованості особистості. У цих умовах виникає можливість усвідомлення відмінностей між доброзичливістю як загальнолюдським моральним принципом і доброзичливістю як соціально-моральним явищем, специфіка якого визначається особливостями сфери спілкування, конкретними видами його діяльності особистості.

У результаті аналізу різних точок зору вчених щодо визначення поняття толерант-

ності ми можемо зробити висновок, що формування доброзичливих взаємин між учнівським та учительським колективами неможливе без наявності компонентів толерантності, а в деяких випадках і її протилежного поняття – інтолерантності. Зважаючи на те, що толерантне ставлення – це результат дії системи індивідуального, виборчого й усвідомленого зв'язку між учителем та учнем, який ґрунтується на завчасно позитивному сприйнятті один одного, формування доброзичливих взаємин стає можливим тільки за наявності толерантності в стосунках між учнівським та учительським колективами.

Список використаних джерел

1. Асмолов А. Г. О смыслах понятия «толерантность» / Асмолов А. Г., Солдатова Г. У., Шайгерова Л. А. // Век толерантности : Научно-публицистический вестник. – М., 2001. – № 1–2. – С. 87–98.
2. Бондырева С. К. Толерантность (введение в проблему) / Бондырева С. К., Колесова Д. В. – 2-е изд., стер. – М. : МПСИ; Воронеж: «МОДЭК», 2011. – 240 с. (Серия «Библиотека психолога»).
3. Бодалева, А. А. Психология общения. – М. : Изд-во «Институт практической психологии», Воронеж : НПО «МОДЭК», 1996. – 256 с.
4. Психология общения: энцикл. слов. / учреждение РАО, психол. ин-т; под ред. А. А. Бодалева. – М. : [б. и.], 2011. – 598, [1] с.
5. Рубинштейн С. Л. Проблемы общей психологии. – М. : Просвещение, 1976.
6. Словарь иностранных слов. – 18-е изд., стер. – М. : Рус. яз., 1989. – С. 510.
7. Солдатова Г. У. Жить в мире с собой и другими: Тренинг толерантности для подростков / Солдатова Г. У., Шайгерова Л. А., Шарова О. Д. – М. : Генезис, 2006.
8. Толерантное сознание и формирование толерантных отношений (теория и практика): Сб. научн.-метод. ст. – 2-е изд., стереотип. – М. : Издательство Московского психолого-социального института; Воронеж : Издательство НПО «МОДЭК», 2003. – 368 с.
9. Декларация принципов толерантности [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.tolerance.ru/toler-deklaraciya.php>

A. H. BUBLYK

Mykolaiv

TOLERANCE AS AN INTEGRAL PART OF FORMING AMICABLE RELATIONSHIPS BETWEEN TEACHERS AND PUPILS

The concept of tolerance as an integral part of forming amicable relationships between teachers and pupils is considered in the article. The problem of tolerant and therefore amicable relationships was always paid much attention in pedagogy. The ability to interact effectively with other people is an integral requirement of preparation for life in society, for that reason the school must correspond to this social inquiry and the education of the tolerant relation to world around has to take an appropriate place among the compulsory elements of the content of general education. As a result of the analysis of tolerance definition which found the reflection in concepts of foreign and native scientists, the author draws conclusions about inseparable connection of concepts of the tolerant and amicable relations between teachers and pupils.

Keywords: tolerance, amicable relationships, intolerance, tolerant relations.

А. Г. БУБЛИК
г. Николаев

ТОЛЕРАНТНОСТЬ КАК НЕОТЪЕМЛЕМАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ ФОРМИРОВАНИЯ ДОБРОЖЕЛАТЕЛЬНЫХ ВЗАИМООТНОШЕНИЙ МЕЖДУ УЧИТЕЛЬСКИМ И УЧЕНИЧЕСКИМ КОЛЛЕКТИВАМИ

В статье рассмотрено понятие толерантности как неотъемлемой составляющей формирования доброжелательных взаимоотношений между учительским и ученическим коллективами. В педагогике проблеме воспитания толерантных и, соответственно, доброжелательных взаимоотношений всегда уделялось значительное внимание. Способность эффективно взаимодействовать с другими людьми - потребность подготовки к жизни в обществе, поэтому школа должна соответствовать этому социальному запросу, а воспитание толерантного отношения к окружающему миру должно занять надлежащее место среди обязательных элементов содержания общего образования. В результате анализа определений понятия толерантности, которое нашло свое отражение в концепциях зарубежных и отечественных ученых, автор делает выводы о неотрывной связи понятий толерантных и дружелюбных отношений между учительским и ученическим коллективами.

Ключевые слова: толерантность, доброжелательные взаимоотношения, интолерантность, толерантные отношения.

Стаття надійшла до редколегії 26.01.2015

УДК 811.161.809

А. А. БУДНИК

г. Одесса

angelabudnik@ukr.net

ФОНОВЫЕ ЗНАНИЯ КАК СПОСОБ ВОСПРИЯТИЯ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ДИСКУРСА СТУДЕНТАМИ-ИНОФОНАМИ НА НАЧАЛЬНОМ ЭТАПЕ ОБУЧЕНИЯ ОСНОВАМ ЛИТЕРАТУРЫ

Статья посвящена проблеме восприятия художественного дискурса инофонами. Доказано, что художественные тексты позволяют активизировать лексический запас инофонов. Исследование показало, что фоновые знания являются условием успешной коммуникации и имеют большое значение для облегчения процесса восприятия. Обосновано, что восприятие текста происходит на нескольких уровнях: сначала студент-инофон воспринимает знаковую форму текста, затем переходит на уровень понимания значения отдельных высказываний, от него - к уровню восприятия текста как целостной структуры. Выделено, что рецепция художественного дискурса возможна лишь в том случае, если у инофонов будут сформированы соответствующие фоновые знания.

Ключевые слова: художественный дискурс, фоновые знания, восприятие текста, произведение, студенты-инофоны, лингвокультурное сообщество.

Наряду с приоритетными направлениями лингводидактики, развитие которых направлено на формирование языковой личности как первичной, так и вторичной, активного развития достигает и теория и практика преподавания украинского (русского) языка как иностранного. Значительная роль в обучении иностранных студентов основам украинской и зарубежной литератур отводится художественным текстам, которые отражают основные этапы истории развития мирового и украинского общества, государств, расска-

зывают о духовном мире людей разных культур и религий, раскрывают их образ жизни. Кроме того, художественные тексты позволяют активизировать лексический запас инофонов, а также представляют богатый материал для создания комплекса упражнений и заданий репродуктивного и творческого характера, способствующих расширению возможностей развития речевой практики.

Проблема взаимодействия дискурса и культуры изучается разными дисциплинами и науками, а теоретическим наследием вы-